

1918-1939-YILLARDA XITOIY.

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi 4-kurs talabasi

Maxammatjonov Xobiljon

Anotatsiya. 1918-yillarda Xitoy turmush darajasi eng past bo'lgan yarim feodal, yarim mustamlaka davlat; iqtisodiyotda xorijiy kapital hukmronligi; inqilobiy harakatning ikki markazi — Gomindan (Sun Yatsen boshchiligida) va XKP bo'lgan; 1925–1927-yillar — mamlakatda birinchi inqilobiy fuqarolar urushi; 1925-yil — Sun Yatsenning vafoti. Gomindan boshchiligida — Chan Kayshi; XKP bilan kurash. Milliy-ozodlik kurashining yagona frontini tuzishga erishilmadi; Chan Kayshining XKP bilan kuchlarni birlashtirishni rad etishi, Gomindanchi qo'shinlar isyoni va boshqalar haqida maqolada ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Gomindan, kapital, fuqarolar urushi, inqilobiy harakatlar, yarimmustamlaka, ozodlik kurashi, isyon, front, sanoat, transport, bank, yarimfeodal, partiya, provinsiya, komunist.

Kirish.

Birinchi jahon urushi oxirlarida Xitoy qoloq, yarimfeodal, yarimmustamlaka mamlakat edi. Xitoy yirik dunyo davlatlarining ta'sir doiralari taqsimlangan, mamlakat sanoati, transporti, banklari, tashqi savdosining asosiy qismi xorijiy kompaniyalarga tegishli edi. Birinchi jahon urushi yillarida mamlakat sanoati o'sib, milliy ishchilar sinfi shakllandi va bosh maqsadi chet el hukmronligidan to'liq ozod bo'lishidan iborat milliy-demokratik inqilobning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. 1918-yilga kelib mamlakatda ikki inqilobiy harakat markazi — Xitoy xalqining tan olingan milliy yo'l boshchisi Sun Yatsen (1867–1925) boshchiligidagi Gomindan hamda Xitoy kommunistik partiyasi tashkil topdi. Sun Yatsen Guanchjouda kommunistlar ham qo'llab-quvvatlagan hukumat tuzdi. Sovet Ittifoqidan taklif etilgan harbiy mutaxassislar Qizil armiyaning jangovar qismlari o'zagini tashkil etgan o'z armiyasini vujudga keltirishda Sun Yatsenga yordam berishdi. Bundan tashqari 1924-yil yanvarida Xitoyning shimoli-sharqida Gomindan va XKP hamkorligi asosida umummilliy birlashgan inqilobiy front tuzildi. Guandun provinsiyasi 1925–1927-yillardagi birinchi inqilobiy fuqarolar urushining tayanch bazasiga aylandi. Xorijiy politsiya tomonidan Shanxaydagi namoyishning o'qqa tutilishi inqilobga turtki vazifasini o'tadi. Sun Yatsen (1866–1925) — Xitoy inqilobchi-demokrati. Xitoyning birinchi (muvaqqat) prezidenti (1912-yil 1-

yanvardan 1-aprelgacha). 1912-yildan 1927-yilgacha mamlakatda ilg'or rol o'ynagan Gomindan milliy partiyasiga asos soldi. Chan Kayshi mamlakat hukumati tepasida Shanxaydagi voqealardan so'ng Gomindan bilan XKP ning yo'llari ajrala boshladi. 1925-yili Sun Yatsen vafot etdi. Uning o'rniga kelgan Chan Kayshi (1887–1975) XKP bilan hamkorlikdan bosh tortdi va o'z tuzumini xorijlik vakillar yordamida qaror toptirishga intildi. U 1927-yili Guanchjouda hukumat tepasiga chiqdi va XKP tarafdorlariga qarshi ularni Guandun provinsiyasidan chiqarib yuborish maqsadida kurasha boshladi. Chan Kayshi hokimiyati barcha chet el vakolatxonalari tomonidan tan olindi va Xitoyning qonuniy hukmdori bo'lib qoldi. XKP asosiy kuchlarini Janubiy va Markaziy Xitoyda yig'a boshladi. Bu yerda xalq ozodlik armiyasining birinchi bo'linmalari tashkil etildi. Ushbu provinsiyalar hududida armiyaning tayanch bazalari barpo etildi va demokratik ishchi-dehqon hokimiyati o'rnatildi. 1925–1931-yillarda Uxon provinsiyasi markazida XKP boshchilik qilgan birinchi inqilobiy Xitoy hukumati joylashgan Di. Mamlakatda uchwokimiyatchilik yuzaga keldi: XKP— Uxonda, Gomindan — Guandunda va o'zlarini ayrim provinsiyalarning hukmdori deb e'lon qilgan ko'p sonli militaristlar (Chjan Szolin, U. Peyfu va boshqalar). XKP ning Xitoy milliy-ozodlik uchun kurash yagona frontini qaror toptirish yo'lidagi barcha intilishlari natija bermadi. Yaponiya agressiyasining boshlanishi 1931-yil sentyabrda Yaponiya Xitoyga qarshi hujumini boshlab, uch oy mobaynida mamlakatning shimoli-sharqiy provinsiyalarini bosib oldi va 1 mln kv km dan ziyod maydonga ega qo'g'irchoq davlat tuzdi. Yapon bosqinchilari ushbu qo'g'irchoq davlat hukmdorligiga manchjurlar sulolasining so'nggi imperatori PuNi qo'yishdi. Ma'lumki, manchjurlar sulolasi 1912-yili Sun Yatsen boshchiligidagi inqilobiy qo'zg'olon natijasida ag'darilgandi. Yapon militaristlari SSSR va MXR bilan chegaradosh bu qo'g'irchoq davlat hududini SSSR ga (1938-yili Hasan ko'li yonida) va MXR ga (1939-yili Xolxin-Gol daryosi yonida) qarshi dushmanlik harakatlari platsdarmiga aylantirishdi. Gomindanning XKP bilan kurashi Yaponiyaning Xitoyga qarshi urushi xitoy xalqining ozodlik urushida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu urush yaponlarga qarshi vatanparvarlik chiqishlarining yangi to'lqinini qo'zg'atdi. Bunda tashqi agressiyaga qarshi kurash asosiy markazga qo'yildi. Begonalar hukmdorligiga qarshi ozodlik kurashi bilan xorijiy kompaniyalarning ijtimoiy istibdodiga va xorijiy agressiyaga qarshi kurash yagona oqinga birlashdi. Gomindan rahbariyati yapon agressiyasiga qarshi kurash olib borishdan bosh tortayotganini ko'rgan XKP o'z qizil armiyasini janubdan shimolga o'tkazishdek dadil qaror qabul qildi. Bundan maqsad — yaponlar hujumi yanada rivojlanishiga yo'l qo'ymaslik edi. 1934–1935-yillarda XKPning qurolli kuchlari

shimolga yurishni amalga oshirdi. Ularning soni 300 ming kishiga yetardi, lekin doimiy ravishda o'zlarini ta'qib qilayotgan gomindanchilarning hujumlarini qaytarishga majbur bo'lishdi. Janglar bilan Shensi provinsiyasi shimoli tomon 3 ming km yo'l bosib o'tildi, 300 ming kishidan 30 ming kishi qoldi.

XKP Shensi provinsiyasida o'rnashib olgach, xitoy xalqining yapon agressorlariga qarshi kurashiga boshchilik qildi. XKP birodarkush fuqarolar urushini to'xtatish va Yaponiyaga qarshi kurashda kuchlarni birlashtirishga chaqirib, Gomindan rahbariyatiga murojaat qildi. Lekin Chan Kayshi bu chaqiriqlarga muntazam ravishda rad etish bilan javob berdi va buning ustiga 1936-yili dekabrda Shensi poytaxt — Sian shahrida Qizil armiyaga qarshi yangi hujum boshlashga harakat qildi. Ushbu sotqinlikdan g'azablangan Siandagi Gomindanchi qo'shinlar isyon ko'tarib, Chan Kayshini qamoqqa olishdi. Ular Gomindan hukumatining qayta tashkil etilishini, fuqarolar urushi butunlay to'xtatilishini, Sun Yatsen vasiyatlari bajarilishini va Vatanni qutqarish konferensiyasi chaqirilishini talab qilishdi. Faqat Sianga kelgan XKP vakili, Mao Szedun o'rinbosari Chjou Enlayning aralashuvi Chan Kayshini sotqinligi uchun jazodan saqlab qoldi. Chjou Enlay bilan muzokaralar natijasida Chan Kayshi fuqarolar urushini to'xtatish va yapon agressiyasiga qarshilikni tashkil etish haqidagi talabni qabul qildi. 1937-yil iyulida barcha vatanparvar kuchlarni birlashtirgan yagona aksilyapon milliy fronti tashkil etildi. Nisbatan katta bo'lmagan xalq qurolli kuchlari mehnatkashlar ommasining faol madadidan foydalanib, tezda kuchaydi va Xitoyning ko'plab hududlarini ozod qilib, ularni xitoy inqilobining tayanchiga aylantirdi. Milliy-ozodlik urushi Xitoy xalqining yapon bosqinchilariga qarshi milliy-ozodlik urushi uzoq va og'ir bo'ldi. Bu urush 1937-yil iyulida boshlanib, 8 yil, ya'ni 1945-yil sentyabrigacha davom etdi. Yapon qo'shinlari Xitoyda shunday keng hududni, jumladan, ko'plab yirik shaharlarni bosib olishga muvaffaq bo'lishdiki, natijada gomindanchi hukumat ikki marta o'z qarorgohini o'zgartirishiga to'g'ri keldi. Urush davomida Xitoy xalqi bosqinchilarning ortida yapon istilochilariga qarshilik bazalariga aylangan ozod hududlarni vujudga keltirdi. Ilg'or demokratik kuchlarning ta'siri kengayib bordi. 1940-yil oxiriga kelib, demokratik kuchlar nazoratida turgan hududlar aholisining soni 100 mln kishini tashkil etardi. Bu yerda xalq hokimiyati tuzumi shakllandi. Bu yerda Xitoyning kelajagi yaratilardi. Ayni paytda Gomindan qat'iy harakatlarni amalga oshirishdan bosh tortib, taslimchilik siyosatini davom ettirdi. Buning ustiga, Gomindanchi hukumat 1937–1938-yillarda agressor bilan murosali bitim haqida yashirin muzokaralar olib borgani ham ma'lum bo'ldi. Qisqacha mazmun

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Boltz, William G. (1986-yil fevral). „Early Chinese Writing, World Archaeology“. Early Writing Systems. 17-jild.
2. Keightley, David N. (1996-yil kuz). „Art, Ancestors, and the Origins of Writing in China“. Representations. № 56 Special Issue: The New Erudition. 68–95-bet.
3. “The Shang Dynasty Rulers“. China Knowledge. Qaraldi: 7-avgust 2007-yil.
4. Rixiang Zhu; Zhisheng An; Richard Pott; Kenneth A. Hoffman (2003-yil iyun). „Magnetostatigraphic dating of early humans in China“ (PDF). Earth-Science Reviews. 61-jild.
5. Hu, Yue; Marwick, Ben; Zhang, Jia-Fu; Rui, Xue; Hou, Ya-Mei; Yue, Jian-Ping; Chen, Wen-Rong; Huang, Wei-Wen; Li, Bo (19–noyabr 2018–yil). „Late Middle Pleistocene Levallois stone-tool technology in southwest China“. Nature. 565-jild.